

LIETUVI KRIKŠ IONINIMAS KALBOTYROS IR TAUTOSAKOS ŠVIESOJE

1937 metais lietuviai oficialiai švent penki šimtai penkiasdešimt sias metines savo kristianizacijos sukaktuves. Taip darydami, jie tur jo galvoje fakt , kad, lenk tvirtinimu, 1386 ir 1387 metais lietuviai buv priimti Romos Katalik Bažny i . Krikšytojai lenkai, rašydami apie t vyk , tvirtino, kad lietuviai buv pagonys, ir tam lenk tvirtinimui žmon s ir dabar tebetiki ¹. Tačiau yra rimto pagrindo tokiuo aprašymu abejoti. Lenkai misionieriai, at j pas lietuvius, atrado pas juos jau gatav bažnytin krikšionišk terminologij , kuri jie per m nepakeit . Toji terminologija buvo gudiškos kilm s. Lietuviai j buvo gav iš gud misionieri , vadinasi iš pravoslav . Ta pravoslav misija, matomai, buvo s kminga. Jai taip puikiai sek si, kad dalis tos gudiškos terminologijos išsilaik net iki dvidešimtojo šimtme io. s raš toki gudišk skolini buvusi lietuvi žodyne 200 ir net 300 met prieš lenk at jim , t. y. prieš 1386-tus metus, eina štai kokie žodžiai:

bažný ia < bo nica,

blovi š ios, blovi š ius, blovi š iai — Marijos Apreiškimo švent kovo 25 d. < *Blagoveš enije*;

c rkv (žemai iuose *cirkva*) — pravoslav šventnamis;
etv rgas — ketvirtadienis;

gav nià (kilm. *gav nios*), *gav n* — didysis pasninkas;

gav ti — pasninkauti;

Kal dos — Kristaus gimimo diena, gruodžio 25 d. < *koljadá*
< lotyn žodžio *calendae*, iš kurio taip pat kil s lenk

žodis *kol da*. Lenkiškos kilm s lietuvi žodis *Kal dos* negali b ti. Iš lenk kalbos lietuviai tur t **kalendos* arba **kalindos*.¹

¹ 1913 metais B ga *Vilties* (Mokslo ir Literat ros Kal diniame priede 9-ame pusl.) raš štai k : « Lietuva oficialiai tapo krikšioniška valstybe vos tik nuo 1387 met . Prieš tuosius krikšto metus Lietuva Europai tebebuvo stabmeldži valstyb ».

K ios—1) Kal d išvakari diena, 2) Kal d išvakar se
valgoma vakarien ;
pāsninkas;

p try ia— penktadienis;
seredà— tre iadienis;
utārninkas ir *utārnykas*— antradienis ;
Velykos < *velik (de)* ;

verbà— palm , pavadinime *Verb ned lia*— sekmadienis prieš
Velykas.

Apie šiuos dalykus autoritetingai paraš lietuvis mokslininkas Kazys B ga vairiose vietose, vis pirma rus mokslo žurnaluose. Tie straipsniai yra dabar prieinami Z. Zinkevi iaus paruoštame leidinyje². Paskutin kart B ga sud jo visas tas žinias viename vokiškame straipsnyje, kuris pasirod , autoriui jau numirus³.

Remdamasis tam tikrais gars raidos d sniais rus kalbos istorijoje, B ga sugeb jo nustatyti apytikr laik , kada tie žodžiai buvo paskolinti. B ga atrado, kad iš vis slav kalb gud kalba išlaik senov s slav pusbalsius ir ilgiausiai. Apie 1200-tus metus tie pusbalsiai buvo jau visiškai išnyk ar per j balsius o ir e, pavyzdžiui, s. sl. *v n* — laukan ! > rus *von* ; s. si. *ot c* — t vas > rus *otéc*.

Gudiški žodžiai su tokiais pusbalsiais patek lietuvi kalb prieš 1200-tus metus turi trumpus balsius *u iv i* vietoje t pusbal- si , tuo tarpu kai žodžiai paskolinti v liau turi *a* ir e. Viršmin - tame s raše turime žodžius *cirkva* ir *čerkv* rodan ius vieno ir to paties gudiško žodžio du skirtingus raidos laipsnius. B ga taip pat rod , kad skobniai paimti iš gud kalbos anks iau kaip 1200- tais metais lietuvi kalboje dabar turi tvirtaprad priegaid , bet v lesni skoliniai iš gud kalbos ir visi paimti iš lenk turi tvirta- gal priegaid . Be to jis rod , kad slav gomurinis garsas *g v* - lesniame gud kalbos laikotarpyje pasidar garsu *h*, kuris žodžiuose per jusiuose lietuvi kalb visiškai išnyko.

Štai pavyzdžiai skolini , paimt iš gud kalbos prieš 1200- tuosius metus, su tvirtaprade priegaide :

bažný ia, cirkva, gadýn, kùrtas — labai greitas medžioklinis šuo (gud. *chort*, lenkiškai *chart*), *Póvilas, Velykos*.

² K. B ga, *Rinktiniai raštai* 3 tomai ir atskiras *Rodykli* tomas, Vilnius 1958-1962 m.

³ *Die litauisch-weissrussischen Beziehungen und ihr Alter*, žr. *Zeitschrift f r slavische Philologie*, It. (1924) 26-55 psl. perspausdinta rinkinyje *Rink- tiniai raštai*, III t. Vilnius 1961, psl. 749-778.

Pavyzdži v lesni skolini iš gud kalbos, su tvirtagale priegaide :

adynà (kilm. *adynos*) — valanda, *cerkv*, *etvergás*, *Kal dos*

pāsninkas, *p tny ia* ir t.t.

Iš lenk kalbos, su tvirtagale priegaide :

Antānas, *Jo nas*, *po nas* ir t.t.

1913 metais B ga *Vilties* (Mokslo ir Literat ros skyriaus) Kal d priede raš : « Savo kalboje turime nemaža aiški nurodym , kas yra buv Lietuvoje pirmieji krikš ioni tikybos platintojai [...] Kalbos faktai mane privert pripažinti, kad lietuviams krikš ionyb nebebuvo visai svetima dar prieš Jogailos krikšt . Krikš ioniš k j s vok vardai rodo, jog lietuviai tikybos mok si iš Ryt , tiksliau sakant, iš gud . Gudus tikybos mokytojais buvus rodo šie žodžiai:

1) dien vardai: *ned lia*, *utárninkas*, *seredá* ir kt. ;

2) šven i vardai: *K ia* arba *K ios*, *Velýkos*, *Verb ned lia*, *blovi š ios*,

3) *krikštas*, *k mas*, *gav nià*, [*k mas*, *k mà* — a) krikšto t vas ar motma, b) vaiko krikšto t vas ar motina jo t vams, c) krikšto t vas ar motina vienas kitam, d) bi iulis, draugas];

4) krikštijamieji vardai: *Alenà*, *Uljonà*, *Póvilas Algenià* (*Alg*, *Algüt*).

Dauguma t termin jo lietuvi kalb ne anks iau kaip antrojoje pus je XII amžiaus; tiktai du žodžiu, b tent *krikštas* ir *Póvilas*, bus gauti dar prieš XII amži [...]

Žemai iai mums išlaik labai sen gud bažny ios vard *cirkva*. Tasai žodis yra mums geriausias liudytojas, kad gudai bus tur j savo bažny i Žemai iuose XI-me ir pirmoje pus je XII amžiaus »⁴.

Gud taka lietuvius sutiko pirm kli t XIII amžiaus gale, kada Teuton ordinas (lietuviams žinomas kryžiuo i vardu) užka-riavo Žemai i žem ir j išlaik savo valdžioje apie šimt met . Žemai i kristianizacijos pradžia buvo aprašyta M. Andziulyt s-Ruginien s⁵ ⁶. Apie Žemai i vyskupyst s ik rim raš vokietis W. Holtzmann ⁶.

⁴ K. B ga, *Rinktiniai raštai*, II. Vilnius 1958, 431-432 psl.

⁵ M. Andziulyt -Ruginien , *Žemai i christianizacijos pradžia*, Kaunas 1937.

⁶ W. Hol t zmann, *Die Gründung des Bistums Samaiten*, žr. *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, N.F., 30 t. (1917), 1 s siuv.

Jau min tame straipsnyje B ga skiria kelet bažnytini termin XIV amžiaus vokie i takai, b tent : žemai i žod *štuo las* (yra taip pat lytis *štulā* B gos neminima) stula, su priebalsi junginiu *-št-*, kurio n ra lenkiškame žodyje *stula*. Iš to pat šaltinio B ga ir veda gars *-š-* žodžiuose *krikštyti* — suteikti krikšt , *krikštataš*— 1) krikštijimo apeigos, 2) kryžius, pastatytas ant kapo arba prie kelio, *krikštasuol* — garbingiausia vieta prie stalo (stalo galas, užstal) ir t.t. Pagrindinis šios grup s žodis buv s gudiškos kilm s *kristas* (*kristyti*), bet paskui, t. y. XIII-XIV amžiuje buv s paveiktas viduramži vokie i žodži *christen* (= *chrišten*) —krikštyti ir *christne* (= *chrištne*) — krikštas. Panašiai atsitik taip pat su žodžiu *apaštalas*, kuris negali b ti lenkiškos kilm s, kadangi ten yra *apostoľ*.

1912 metais B ga iškl šit fakt Rus Akademijos žurnale *Izvestija* ir pridjo dar (rusiškai) štai k : « Faktas, kad lietuvi krikštoniškoji terminologija susidar ne tikslav takoje, matyti ne vien iš *krikštyti* ir *apāštalas*, bet taip pat iš žodži *ilg s* (= *ilg s* ir *ilg s*) — Vis Švent j švent , (< vokie i *Hilgen*), *po d* — krikšto t vas (< vokie i *Pate*) ir *Jurgis* (< vokie i *Jörg*), kurie visi paskolinti iš vokie i »⁸.

Tuo pa iu laikotarpiu lietuviai pa m iš vokie i žod *kūnigais*, kuris iš pradži turjo *kunigáikš io* reikšm , bet paskui polenk taka gijo reikšm *sacerdos*.

Tikrai iš vokie i misionieri , XIV amžiuje gautas, yra vienas bažnytini s tautosakos dalykas Žemai iuose, b tent, Švenčiausios Marijos Dangun mimo švent s (rugpjio 15 d.) populiarus pavadinimas *Žoli švent*, pavyzdžiui Kv darnoje. Vidurio Lietuvoje, pavyzdžiui Garliavoje, Raudondvaryje ir Šeduvoje, tam reikalui vartojamas pavadinimas *Žolin* arba *Žo lin*, taip pat to paties žodžio daugiskaitin forma *Žolin s* arba *Žo lin s*, tuo tarpu kai Ryt Lietuvoje, pavyzdžiui, Ramygaloje, Rokiškyje ir Linkmenyse, sako *Žolyn*. Lytys *Žolin* ir *Žolyn* yra pamgdžiojimai lenk lyties *zielna* turinios t pa i reikšm ir vartojamos Lietuvos katalik kalban i lenkiškai. Lenk *zielna* yra sutrumpinta iš pilnojo pavadinimo *naj wi tsza Panna zielna*. Lenkiško žodžio *zielna* b dvardin kilm atspindi lietuviškame vertime *žolin* (< *žolin švent*). Žodis *Žolyn* iš kitos pus s yra išvestas iš daiktavardžio *žol* su kasdienine daiktavardine priesaga *-yn*.

⁷ K. B ga, *Rinktiniai raštai*, III t. 764 psl.

⁸ K. B ga, *Rinktiniai raštai*, 11. 341 psl.

Lietuvi daiktavardis *žol* ir *žo l* svartojamas šiuose pavadinimuose turi dvi reikšmes, a) gydoma, vaistinga *žol* (pavyzdžiui, posakiai *prid ti pri žaizdo s žoli* ir *nuo mirti s žoli n rã*); b) g l (pavyzdžiui, *prastà žol ilgai žydi*).

Du Cange ⁹ duoda termin *Festum Herbarum* su paaiškinimu *Idem quod Assumptio Deiparae*... *Festum hoc vulgo Herbarum vocatur*. Du Cange taip pat nurodo, kad šitas išsireiškimas buvo žinomas tik vokie i žem se. Viduramži vokie i kalbos žodynai turi žodžius *kr tw he* (moderniškoje vokie i kalboje *Krautweihe*, *Kräuterweihe*), *wurzw he* (— *Wurzweihe*) ir panašiai, vietoje dabartinio išsireiškimo *Mariä Himmelfahrt*^{10 11}. D l vokiško žodžio *Wurzweihe* reikia pažymti, kad žodis *Wurz* ia turi reikšm «kvapi žol », o ne «šaknis».

Žemai i posakis *Žoli švent* yra arba tiesioginis vokie i *Kräuterweihe*, *Wurzweihe* vertimas arba lotyn *Festum Herbarum*. Ir lotynišk pavadinim žemai iai gal jo gauti tiktai vokie iams tarpininkaujant. Reikia ia dar prid ti, kad kai kurie Sehiller-Lübbero viduramži vokie i žemai i žodyne paduoti vokiški išsireiškimai yra datuoti, b tent 1331 metais, 1343 metais, 1395 metais. Taigi vokiškas originalas m s r pimo termino yra paliudytas XIV amžiuje.

Du Cange sako, kad t dien (t. y. rugpi io 15 d.) moterys neša g li ir žoli puokš i bažny ias šventinti. Atsiminkime, kad autorius ia aprašo viduramži vokie i paprot . Jo tvirtinimu tas paprotys atsirad s iš dviej priežas i : 1) Ji buvo apsupta žydin iomis rož mis ir lelijomis. 2) Bažny ia nustat , kad t dien b t šven iami pirmieji vaisiai.

Iš lietuvi tikybin s tautosakos rinkau medžiagos paioje Lietuvoje, kai ten gyvenau nuo 1921 iki 1930 m. Kai k paskelbiau straipsnyje angliškai ¹¹. M s šios dienos klausimas ten iškeltas 164 psl. ir toliau.

Tikslesni žini apie Dangun mimo švent , jos reikšm ir istorij , galima gauti iš straipsni *Mariä Himmelfahrt* ir *Kräuterweihe* parašyt vokie io Wrede¹².

Alfred Senn

⁹ Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, III t. (1844) 252 psl.

¹⁰ M. Lexer, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*, 11., 1760 psl., III t., 1014 psl.; G. F. Benecke, W. Müller, F. Zarncke, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*, III t. 613 psl. ; K. Schiller, A. Lübben, *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*, II t., 586 psl. V t., 773 psl.

¹¹ A. Senn, Notes on Religious Folklore in Lithuania, zr. Slavic Studies in Honor of G. R. Noyes, Ithaca, N. Y., 1943 162-179 psl.

¹² H. Bächtold-Stäubli, Handbuch des deutschen Aberglaubens, V., 440 ir 1676-1680 psl.

SPUREN ÄLTERER CHRISTIANISIERUNG IN SPRACHSCHATZ UND VOLKSTUM DER LITAUER

von

Alfred Senn

Zusammenfassung

Die auch in *Herders Standardlexikon* Bd. II (1960) 1024 enthaltene Angabe, die Litauer seien 1387-1413 von Polen aus christianisiert worden, ist unrichtig. Als im Jahre 1387 die polnischen Missionäre einrückten, fanden sie eine vollständige christliche religiöse Terminologie vor, die sie auch unverändert übernahmen. Diese Terminologie war orthodoxen Ursprungs und bereits vor dem Jahre 1200 aus dem Weißrussischen übernommen worden, wie aus dem Artikel *Die litauisch-weißrussischen Beziehungen und ihr Alter* (*Zeitschrift für slavische Philologie* I [1924] 26-55) des litauischen Forschers K. B ga klar hervorgeht. — Von 1283 an beherrschte der Deutsche Orden über ein Jahrhundert lang Samogitien. In dieser Periode deutscher Herrschaft fanden die ersten Christianisierungsbestrebungen der abendländischen Kirche in Litauen statt. Einige kirchliche Ausdrücke im Niederlitauischen gelangten offenbar in dieser Zeit aus Deutschland dorthin. Deutschen Ursprungs aus jener Zeit (14. Jh.) ist sicher die in Samogitien gebräuchliche Bezeichnung *žoli švent* 'Kräuterweihe' für das kirchliche Fest *Mariä Himmelfahrt* (15. August). Die niederlitauische Form ist entweder unmittelbare Übersetzung von deutsch *Kräuterweihe* oder von mittelalterlich-latein. *Festum Herbarum*. Vgl. Verf., *Handbuch der litauischen Sprache*. Bd. I: *Grammatik* (Heidelberg 1966) S. 26.